

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

КРИВИЧНО ПРАВО

(општи део).

по

Н. Д. Серјејевском.

израдио

судски мајор

Гојко Павловић

професор међународног права у Војној Академији.

Прештампано из „БРАНИЧА“ у сто педесет примерака.

БЕОГРАД

Електирична штампарија Тодора К, Наумовића Васина ул. бр.

1906.

V. САУЧЕШЋЕ*

Присаједињавање кривичне радње једног лица радњи другог лица.

Присаједињавање човекове радње развићу извесне појаве, која је прво изазвата радњама другог лица, дешава се тако често, као и присаједињавање природних сила. Улога и значај исти су, као природна сила: А подмеће ватру уз зграду – њу распирује ветар; али то исто може да учини и други човек – Б, ако он отвори прозор и на тај начин произађе ветар скроз. Рана нанесена ма коме добија смртоносан резултат под утицајем температуре; али то исто може произаћи и од тога, ако људи, који носе рањенога, иду сувише брзо и т. д. Ми немамо никаквих основа да установљавамо за случајеве присаједињавања човекове радње ма каква нарочита правила; општи принципи кривичне одговорности остају једни исти; сазнање извршеног и предвиђање последица, у горе споменутом смислу, т. ј. знање комбинација претходећих сила и факата, у чији састав овде улази радња другог човека – заједно са узрочном везом, остају увек као једини решавајући моменти. Човек, шаљући преко поште писмо са увредљивим речима, рачуна, да ће то писмо предати разносач; лекар, који даје неколико по спољашњости сличних лекова на употребу неписменом човеку, може и мора да предвиђа, да ће их неписмени побркати и т. д. При том, урачунавање последице другом извршиоцу, ни у колико не искључује могућност њеног урачунавања и првом. Како односно једног, тако и односно другог, питање о кривичној одговорности цени се и решава по општим правилима. Да размотримо посебице случајеве присаједињавања радње других лица.

Случајеви прве врсте, кад се постанак последице ставља у зависност од радње самога пострадалог, која је свесно или несвесно управљена на ту исту последицу – тако рећи од кривичне радње самог пострадалог – веома су многобројни и разноврсни у животу: ма ко спрема отров и налива га у стакло с водом, из кога пије извесно лице; ово лице пије воду и трује се; апотекар баца на отвореном месту отровне састојке, наилази дете и трује се; извесна лица престругу наслон моста, и путник долазећи на мост, пропада. Затим, овде се може уврстити цео низ нарочитих случајева, такођер доста обичних: то су повреде, које се наносе људима помоћу средстава, намењених за лов или за уништавање зверова и т. д. Овде се тако исто, сем првобитне радње – припремања средстава – тражи сједињавање радња самог пострадалог – непажљиво руковање, случајан додир прикривеном механизму и т. д.

За узрочну везу и кривичну одговорност такво присаједињавање радње самог пострадалог не може имати никаква нарочита значаја; – оно, што је споменуто о значају присаједињавајуће човекове радње у опште, задржава своју потпуну силу и

* Кривично право (општи део), по Н. Д. Сергејевском, Београд, 1906, стр. 147-166.

овде. Присаједињавање радња самог пострадалог, кад се ове радње врше са знањем последица, мењају само правну квалификацију дела и у многим случајевима чине га некажњивим: од убиства, например, чини указивање помоћи на самоубиство или убиство по пристанку, од крађе – допуштено коришћење туђим стварима и т. д. У опште, правна квалификација овде је и сувише разноврсна, према саставу сваког посебног кривичног дела.

У низу више споменутих средстава издваја се једна форма, која својим особинама, прво привлачи на себе пажњу криминалиста, а друго, изазива или бар, може да изазове неке неспоразуме. Општа практика израдила је нарочити начин заштите имовине и личности од противправних напада, заштите помоћу нарочитих средстава, управљених на причињавање штете нападачу. Таква су средства: оружје у вратима које само пуца, гвожђе на дрвеним преградама и т. д. Таква заштитна средства, веома разноврсна по свом склопу, могу доћи до компликованих механичких направа, али увек имају једну и исту сврху: нанети одговарајућу штету оном лицу, које учини покушај на заштићени предмет. Овде, као и у опште, решење питања о одговорности за причињену штету зависи, прво, од решења питања о узрочној вези, а затим, друго, од решења питања о урачунљивости или о погодбама неурачунљивости и посебице, у конкретном случају, од решења питања о праву нужне одбране.

Постојање објективне узрочне везе овде не подлежи никаквој сумњи и констатује се веома лако по општим правилима: да сопственик магацина није удесио средства, то лопов не би био убијен и т. д. Што се тиче предвиђања последице, то се заштитна средства одликују нарочито тиме, што ова црта саставља њихово битно својство: сопственик средстава, који је првобитно радио, увек ће предвидети последицу, пошто се само средство и удешава баш у циљу да се причини штета; сопственик средстава зна овде потпуно тачно комбинацију претходећег. За тим, за решење питања о нужној одбрани морају се употребити општа правила са претпоставком, да штету причињену помоћу ових заштитних средстава, наноси њихов сопственик непосредно. Например, лопов се пробија у магацин – сопственик на њега пуца; лопов пролази кроз затворен прозор – сопственик га коље оштрим оруђем и наноси ране, сличе оним, које могу бити причињене гвожђем и т. д. Ако ми признајемо овде право нужне одбране, то морамо признати то исто и у одговарајућим случајевима причињавања штете помоћу удешених средстава; ако се напротив, дела ова буду признала да не подилазе под погодбе нужне одбране или, бар, која садрже у себи прекорачење њених граница, то и штета, која се наноси заштићавајућим удешеним средствима, мора имати тај исти значај.

2. Сјицај криваца.

а) Појам саучесња.

Кривично дело, као што знамо, врши се често заједничком радњом многих лица, а не радњом само једног кривца, на тај начин, што се кривични резултат налази у узрочној зависности од радња свих тих саучесника.

Ако такву заједничку радњу врши један саучесник при постојању субјективних погодаба за кривичну одговорност (*Dolus* или *Culpa*), а остали су ван ових погодаба, то такво стање ствари не изазива никаквих тешкоћа: присаједињавање радњама

кривичним човекове радње, извршене ван субјективних погодаба за кривичну одговорност, као што смо видели, има онај исти значај, као и присаједињавање спољашњих природних сила. Напротив, ако два или више заједничких саучесника раде сваки при постојању субјективних погодаба за кривичну одговорност тако, да присаједињавање кривичне радње једног, не искључује сазнање и предвиђање резултата од стране другог и обратно, то потиче потреба да се специјалним законским одредбама регулише кривична одговорност саучесника. За решавање оваквих случајева кривично право створило је институт саучешћа, *Concursus delinquentum*, или како га иначе зову, *стишицај криваца*. Пошто је за урачунавање последице потребно њено предвиђање, а предвиђање пак садржи у себи знање комбинација претходећих сила и факата, то у случајевима саучешћа као неопходна погодба урачунавања последице сваком од саучесника јавља се знање његово о присаједињавајућој радњи других саучесника, као један од елемената у комбинацији претходећих сила и факата. Изражавајући ово последње правило помоћу опште усвојене правне терминологије, ми можемо рећи, да се правни појам саучешћа одређује знањем сваког од саучесника о присаједињавајућој радњи других саучесника. Као правни циљ, који се односи на саучеснике јавља се, према томе, примена према појединим саучесницима општег начела кривичне одговорности, које се састоји у томе: да се сваком субјекту урачунава оно, што је он извршио при постојању субјективних погодаба за кривичну одговорност.

Ово начело, у својој примени на случајеве саучешћа, пре свега, изражава се у том правилу, што извршено кривично дело мора бити урачунато потпуно свим саучесницима, без обзира на то, да ли је много или мало учинио сваки посебице за наступање кривичног резултата, – ма да се један ограничио на изналажење и удешавање средстава, а други узео на се само остваривање зле намере; ма да је један саставио план и наговорио друге за њега, а други само помагао саветима и одобравањима; ма да се, најзад, један ограничио на интелектуалне радње, на састављање плана и саветовање, а други узео на се све фактичко извршење. Радња сваког од њих јесте подједнако узрок произведеног резултата, и сваки се од њих налази према резултату у подједнаким субјективним погодбама за кривичну одговорност; факат присаједињавања кривичној радњи једног лица радње другог не може показати никаква утицаја на урачунавање резултата првome, ако радња која се присајединила није отклонила у њему субјективне погодбе за кривичну одговорност.

Признавајући принцип урачунавања резултата потпуно свим саучесницима, кривично право, у исто време, по начелу личне оцене дела, мора удешавати величину казне према особинама њихове субјективне наклоности и према објективном саставу њихове радње. Овде се узрочна радња распоређује међу многим лицима; једни испуњавају физичку страну, наносе ударе, распирују ватру и т. д., други, напротив, интелектуалну, састављају план, дају упуте, савете, наговарају, наређују и т. д.; једни испуњавају првобитна акта радње, други – доцнија; једни испуњавају такву радњу, која, узета засебно образује собом састав кривичног дела, на пример, узимање ствари при крађи, други – радње, које такав значај немају, на пример, проваливање сокровишта при крађи, паралисање одбране при насилној обљуби. Сем тога, субјективна кривичност саучесника, т. ј. карактер и ступањ интензивности кривичне наклоности, могу бити веома различити: један ради намерно – хотично с предумишљајем, други – под утицајем просте намере; један тежи да кривичним делом постигне свој сопствени циљ, други – само му помаже, немајући сопствена интереса у кривичном делу. Очигледно, да све ове разлике добијају велики значај у саучешћу: признавајући сваког од

саучесника одговорним за последицу, ми у исто време, морамо, по општим правилима о кажњивости, да ставимо меру одговорности у зависност од субјективне и објективне стране његове кривичности. Може се учинити на први поглед, да објективна страна извршеног не може утицати на величину кривичне одговорности, пошто свака погодба последице има за њу подједнак значај и може се сматрати као њен узрок; али, ипак, то није тако; подједнак значај свих погодаба за последицу ни у колико не искључује могућност да се дâ различитим актима радње различита оцена с тачке гледишта њихова значаја за кривично право, њихове кривичности – ово се јасно доказује, на пример, разликовањем појединих ступњева претходне радње. У самој ствари, није тешко видети, да проваљивање сокровишта при крађи има с објективне стране мањи значај, него узимање ствари; међу тим за последицу обе радње имају подједнак значај, као погодбе узрока. У многим случајевима ми нећемо наћи објективне разлике, на пример, при nanoшењу рана, од којих је произашла смрт; али у другом, као у горе наведеном, ова се разлика огледа потпуно јасно.

На основу ових разлога, ми морамо да размотримо различите врсте саучесника, различите форме саучешћа; најзад да утврдимо критеријуме, који одређују разлику њихове кажњивости.

б. Врсте саучесника.

По својој садржини и значају, радња сваког саучесника може бити равна радњи свих осталих саучесника; кривична радња може се распоређивати међу појединим саучесницима на тај начин, што једни раде физички, а други само интелектуално; најзад, могуће је, да се радња једних саучесника, по општој њеној субјективној и објективној оцени, представља да има већи значај, него радња осталих. Према томе може, бити утврђена тројака разлика односно врста саучесника.

Прво, најпростији случај представља собом т. звана *сакривичност*, кад су сви саучесници равни међу собом, т. ј. радња једног од њих, по целокупној оцени субјективне и објективне њене стране, изједначаје се са радњом свих осталих. Сви су сакривци са гледишта кривичне одговорности, равни пред казним законом. Сваки од сакривца, по општем правилу, мора да задовољи погодбе, које су потребне за појам јединачног кривца – способност за кривичну одговорност, елементи намере или нехата – и у исто време мора да се налази у таквим односима према осталим сакривцима, да њихове радње не би устраниле погодбе, које су потребне да би му се последица могла урачунати.

Друго, истиче се разлика сакривца *физичких и интелектуалних*. У то време, кад поједини сакривац концентрише у себи сву радњу и умну и физичку – и састављање плана и привођење његово у извршење – у саучешћу је могућ овакав распоред: једни од саучесника узимају на се састављање планова, наговарање других саучесника, саветовање, упућивање и др.; остали приводе ове планове у извршење. Отуда разлика саучесника интелектуалних, који се обично називају *поштрекачима* или *наговарачима*, *Anstifter*. Интелектуална радња потстрекачева, ван сваке сумње, налази се у узрочној вези са последицом онако исто, као и радња физика: таква интелектуална радња у исто време, како по субјективној, тако и по објективној својој страни, може да има потпуно исти значај са физичком радњом и ми морамо признати, да интелектуални саучесници, по општем правилу, подлеже подједнакој кривичној одговорности са физичким саучесницима.

Односно интелектуалне радње може се лако упасти у грешку, а то је да се узме узрочна веза с последицом у таком случају, у коме ње у самој ствари нема. Замислимо, да А наговара Б да убије В; али се Б сам одавно решио, и наговарање А ништа његовој решимости не прибавља. Други пример: А и Б дошли су у сукоб с В; Б налети на В у тврдој намери да га убије, А му виче : „уби га“, али овом виком никаква утицаја на решимост Б не производи. Овакви случајеви називају се у науци „*alias fakturus*“. Овде се интелектуална радња не налази у узрочној вези с последицом, те према томе не може да послужи као основ за подвргавање кривичној одговорности за наступеле последице.

Треће, како физички, тако и интелектуални сакривци могу поделити међу собом узрочну радњу неједнако; отуда разлика сакриваца на *јавне и сјоредне* – на физичке *сакривце и помагаче*, потстрекаче и интелектуалне помагаче. Неједнакост радње, као што је већ било споменуто, одређује се неједнакошћу субјективне и објективне стране. Са субјективне стране, лице може да ради или у сопственом интересу, за постижење сопственог циља, или може да има у виду само да укаже помоћ другом у извршењу кривичног дела; може само да жели наступање кривичне последице или хоће само да учини по вољи другом, а да се на последицу односи равнодушно; може да има самосталну намеру или може да има само намеру условну, т. ј. може да жели последице само у оном случају, ако их жели друго лице. С објективне стране, разлика се може изражавати у томе, што физички сакривац може да узме на се само тражење, набављање и удешавање средстава, или може да прими на се привођење зле намере у извршење; може да изврши само такве радње, које непосредно образују собом састав кривичног дела; може само да помаже другом или да ради самостално. Интелектуални сакривац може да створи план самостално и да га улије другом; или може само да потврди и одобри туђ план; може да даје савете и упуте, који се тичу самог извршења кривичног дела или само прибављања средстава; може наговарати другог да изврши кривично дело или може само да му обећа своју помоћ, прикривање трагова кривичног дела и т. д. По целокупној оцени објективне и субјективне стране, једни од сакриваца јављају се главним сакривцима физичким или интелектуалним (потстрекачима) други – помагачима, такођер физичким или интелектуалним. Како главни кривци, тако и помагачи, казне се за целу последицу; али кажњивост помагача мора бити у извесним границама смањена.

Питање о томе, ко је од саучесника главни кривац, а ко помагач, јесте *quaestio facti* и суд га мора решавати, по околностима и оцени објективне и субјективне стране радње сваког саучесника у сваком посебном случају, онако исто, као што он изриче величину казне, у границама релативне санкције закона, у сваком посебном случају, кад он призна да оптужени заслужује блажу казну и т. д. Наука, по нашем мишљењу, не може унапред да да исцрпне одредбе, већ може да пружи судији као упут само основе, који имају више значај примера – такви су горе наведени обзири о различитим модификацијама субјективне и објективне стране радње. Никаква апријорна, исцрпна правила, не могу се, по нашем мишљењу дати, сем може бити неких општих израза, као, например: помагач је лице, које не ради самостално; помагач врши споредну улогу; помагач не извршује кривично дело, већ само помаже његову извршењу и т. д. – изрази који ће бити потпуно правилни, али у исто време и без садржине. Узмимо следећи пример: А намерава да запали кућу Б; он се отправља ноћу на место и води са собом свог друга В, коме до доласка не говори ништа о циљу путовања. Дошавши на место А објашњава у чему је ствар, спрема распаљиви материјал и пали га; В не само да не спречава, већ чак, приметивши да ватра хрђаво гори, отвара вентилатор

на прозору, и на тај начин изазива ветар скроз, који распирује ватру. В је физички помагач. Напротив – А зараније се договара с В да запали кућу њиховог заједничког непријатеља Б; А распирује ватру, В, као у првом случају, отвара вентилатор. В је главни кривац подједнако са А (сакривичност). А намерава да изврши кривично дело; Б му обећава помоћ у прикривању трагова кривичног дела и тиме појачава његову решимост. Б је интелектуални помагач. Б, сем помоћи у прикривању кривичног дела, обећао је А још и суму новаца за извршење, без чега А не би извршио кривично дело. Б је потстрекач. Ми мислимо да се могу истаћи само два општа правила, која ипак немају исцрпан значај: прво, у оним случајевима, кад узрочна радња садржи у себи такву радњу, која сама по себи узета, испуњава састав кривичног дела (удар при наношењу повреда, узимање ствари при крађи и т. д.); лице, које је извршило такву радњу са знањем т. ј. знајући о таквој њеној особини, не може се признати као помагач, већ се јавља увек као главни кривац; друго, лице, које је замислило кривично дело и које је другог на њега склонило молбом, подмићивањем, претњом и т. д. јесте увек потстрекач, а не интелектуални помагач.

в. *Форме саучешћа.*

Независно од споменутих разлика односно врсте саучесника, које собом одређују разлику кривичне одговорности, – неке особине у односима саучесника међу собом и према њиховој заједничкој радњи добијају самостални правни значај, изазивајући специјалне одредбе у казненом законнику о кривичној одговорности саучесника. С те тачке гледишта, да ли ћемо имати стицај само главних криваца и помагача, или физичких и интелектуалних, разликују се три форме саучешћа: саучешће без претходног споразума, саучешће по претходном споразуму и нехатно саучешће.

1. *Саучешће без претходног споразума* обухвата собом два случаја: један, кад се потребне за општу одговорност погодбе (т. ј. знање сваког од саучесника о присаједињавајућој радњи других саучесника) стварају у моменту саме радње, па ма чак *consensu tacito*. На пример, А, Б и В, сва тројица независно један од другог, замишљају да убију Г; без икаква претходна споразума, они се налазе на месту кривичног дела, сазнају заједничку намеру и раде заједнички – наносе ране, бију, бацају у воду и т. д. Други случај – кад се ове погодбе стварају без икакве размене мисли, прећутне или изражене у усменој форми. На пример, А у огорченом стању исповеда се Б, да би отровао своју жену, кад би могао наћи отрова без штете по себе; Б, стари непријатељ А жене, налази отров и ставља га на расположење А; овај трује своју жену. А потстрекава Б и В, сваког понаособ, да изврше убиство, при чему сваком од њих указује само један део сарадње, говорећи, да ће други део извршити други саучесник, чије име није потребно знати.

2. *Саучешће по претходном споразуму*, кад саучесници раде по претходном споразуму, договарају се односно места, времена и начина извршења кривичног дела, распоређују међу собом улоге и т. д.

3. *Нехатно саучешће*, кад се саучесници налазе према последици у односу *Culpr-e*, т. ј. према важећој конструкцији *Culpr-e* не предвиђају последице, али могу и морају да је предвиде. На пример, зидари раде на крову од куће; мајстор без довољне пажње наређује да се баци греда са зида; један од зидара извршује наређење, позвавши себи у помоћ другог, који му додаје и уже. Греда пада и убија човека. Први је потстрекач у нехатном саучешћу; други – главни физички кривац; трећи – физички помагач.

Разлика ових форама саучешћа има веома велики значај. Саучешће по претходном споразуму представља собом не само већи ступањ субјективне кривичности саучесника, већ се јавља и опаснијим с објективне стране; организована дружина криваца, каквом се јавља саучешће по претходном споразуму, очигледно представља велику опасност за ред и поредак у држави. Према томе, само ступање у такво саучешће може бити кажњиво као *delictum sui generis*. Практика живота створила је два вида: а. *заверу* (*Complot, conspiratio*), кад саучесници имају у виду извршење једног кривичног дела; б. *шајку* (*Bande*), кад саучесници састављају дружину за извршење многих кривичних дела једнородних или разнородних, која посебице могу бити још и неодређена. На тај начин, у шајци, као да се сједињава завера и саучешће без претходног споразума (односно појединих кривичних дела могуће је извршење без претходног договора). Шајка представља највећу опасност: прво, организација прави од ње неку врсту војске, која је непријатељски расположена према држави; друго, у шајци се готово увек кривично дело јавља као занат. У завери међу главним кривцима издваја се *коловођа*, *Rädelsführer*; у шајци – *харамбаша*, *Hauptmann*. Саучешће по претходном споразуму, сем тога, представља собом такву форму саучешћа, у којој при одређивању, значаја радње појединих саучесника, има значај већином субјективна страна: заиста, ако се улоге претходно распоређују, сваки од саучесника зна тачно, шта ће остали да раде, а разлика објективне стране њихове радње губи значај. Али из овога не излази да се сви они, који учествују у претходним преговорима о предстојећој кривичној радњи, морају безусловно сматрати као главни кривци: лице, које је одвраћало, на пример, друге саучеснике од њихове намере и узело учешће у извршењу туђег плана само под утицајем ма каквих споредних кривичном делу мотива (на пример, пријатељства), јесте помагач; лице, чије се учешће у претходном споразуму ограничило само на давање помоћи за прикривање трагова кривичног дела, јесте такођер помагач и т. д.

і. Одговорности саучесника.

Из узајамног односа саучесника међу собом и из значаја њихове радње, као једног дела узрочне радње, излази: 1. Да се одговорност потстрекача и помагача одређује одговорношћу главних физичких криваца. Ако главни физички кривци одговарају за извршено дело, то и потстрекачи с помагачима одговарају такођер за извршено дело; ако главни физички кривци одговарају за покушај, то и остали тако исто одговарају за покушај и т. д. 2. Потстрекавање, које је остало без успеха представља собом радњу, која одговара нижим ступњевима претходне радње, а то је, испољавање зле намере; оно не може бити подведено чак ни под припрему, пошто не садржи у себи „набављање“ средстава, већ само голи покушај прибављања. Према томе, већина писаца признаје тако потстрекавање некажњивим, по општим правилима о некажњивости испољавања зле намере. Поводом тога, што потстрекавање, само по себи узето, као покушај склонити другог на извршење кривичног дела, има веома важан значај с гледишта правног поретка, ми морамо признати, да законодавац има потпуно основа да га казни, ако не као претходну радњу, то као *delictum sui generis*. Ово су правило усвојила данас нека законодавства (на пример, Белгија) и вероватно да ће га усвојити и друга законодавства. 3. Саучесници, који су променили своју кривичну склоност, не ослобађају се од кривичне одговорности, ако су остали сакривци извршили кривично дело; зато, да би скинули са себе кривичну одговорност, они морају да спречавају и да не допуштају извршење кривичног дела или, бар, да предузму све мере, које су у стању

предузети. 4. Околности, које утичу на величину кривичне одговорности, објективне – разбијање, ноћно доба, тровање и т. д. – примењују се према свима саучесницима, за које су они знали, без обзира на то, ко их је у самој ствари извршио; субјективне, т. ј. које садрже у себи лична својства и односе сваког посебног саучесника – поврат, стицај кривичних дела, сродничке везе према жртви – имају значај само за њега. Тако исто, субјективне околности процесуалног карактера (измирење, отпочињање истраге по тужби приватног тужиоца при породичној крађи и т. д.) имају значај само за саучесника, кога се оне тичу.

3. Саучешће у науци и законодавствима.

а. Теорије научне.

Постојећа у науци гледишта на саучешће не одликују се нарочитом јасношћу; узрок је томе – што у владајућој литератури нема одређеног принципа или начела, по коме би се могло створити учење о одговорности многих лица за један кривични резултат. Питање о значају узрочне везе није било објашњено и саучешће се представљало у виду правног лица или корпорације, које постоје само фиктивно, а не у самој ствари. У место поступног развића учења, ми налазимо у литератури о саучешћу читав низ упоређења, фикција и недоказаних претпоставака. Одговорност саучесника, вели се, одређује се по начелу заједничког јамства; општа кривичност оснива општу одговорност; сви се саучесници морају сматрати као један компликован субјекат кривичног дела и т. д. Нејасност представа о саучешћу долази до тога, да се учење о стицају криваца, како се понекад назива саучешће, излаже у системима о кривичном праву често пута упоредо са учењем о стицају кривичних дела, а неки аутори у својим уџбеницима спајају саучешће, стицај кривичних дела и поврат у једну главу под именом форама компликоване кривичности. Не обзирајући се на огромну литературу, опште учење о саучешћу, које би обухватало собом све могуће случајеве у стварном животу, врло је мало развијено; напротив, поједина питања, поједине стране и црте саучешћа разрађене су – правилно или неправилно – у такој детаљности и казуистици, као ретко који одељак из науке о кривичном праву.

Резумишући гледишта, која постоје у науци и у законодавствима односно конструкције саучешћа, ми их можемо свести у ова три правца.

Најпростији и, по нашем мишљењу, потпуно правилен правац, кога смо се ми горе придржавали у излагању учења о саучешћу, јесте следећи: саучесници, т. ј. они који одговарају за цео резултат, јесу сва она лица, која су проузроковала резултат и која се према њему налазе у односима субјективне кривичности, т. ј. *Dolus*-а и *Culp*-е, па ма каква била радња ових лица по садржини (интелектуална или физичка). С те тачке гледишта саучешће није ништа друго, него један од случајева присаједињавања кривичној радњи једног лица радње другог лица, нарочито, такав случај, кад је ова друга радња такођер кривична и кад се обе оне извршују при постојању свих погодаба субјективне кривичности у односу према резултату. Задаћа целе конструкције саучешћа (научне и законодавне) састоји се, према томе гледишту, у примени према појединим саучесницима општег начела кривичне одговорности: сваком се субјекту урачунава све оно, што је он извршио при постојању субјективних погодаба за кривичну одговорност.

Други правац – правац већине, налази, да се појам саучешћа примењује само према намерној кривичности, и да су за појам саучешћа, па, наравно, и за кривичну

одговорност многих лица у положају саучесника, недовољни објективна узрочна веза и опште погодбе субјективне кривичности, већ се тражи још нешто, на пример, споразум, нарочито јединство воље и т. д. Сви, који не улазе у круг лица, обухваћених таквим специјалним моментом морају остати ван кривичне одговорности, ма да они испуњавају погодбе узрочне везе и субјективне кривичности у односу према резултату. Као задаћа учења о саучешћу, с гледишта овог правца, јавља се утврђивање и анализа баш тог специјалног момента, који оснива појам саучешћа и општу кривичну одговорност.

Према разлици специјалних момената, који оснивају појам саучешћа, сва учења овог правца могу се свести у четири групе: а) теорија споразума која признаје споразум као једини осн. опште кривичне одговорности свих саучесника, који су се сагласили међу собом, за целу последицу; б) теорија, основана на фикцији опште воље или јединства воље, која везује кривичну радњу у нераздвојну целину; в) теорија узајамног потстрекавања; г) спојна теорија, која усваја фикцију опште воље и која је поткрепљује фикцијом узајамног потстрекавања.

Специјално, пак, односно теорије споразума приметимо, ако под споразумом не разумемо оно, што изражава ова реч, т. ј. не узајамну размену мисли речима или помоћу конклюдентних радња, већ опште знање једног лица о радњи осталих, која је управљена на тај исти резултат, то ће се ова теорија слити у практичној њеној примени, са учењем које смо ми горе изложили, изузимајући само то, што она не признаје нехатно саучешће. Ако будемо пак под споразумом разумели баш узајамну размену мисли, то ће та теорија довести, очевидно, до потпуно произвољног ограничавања појма саучешћа, па, наравно, и кажњивости. Ради објашњења да наведемо следеће примере: А потстрекава Б на извршење убиства; Б ћути, не одговара ни речи, ничим не изражава свој пристанак, али ипак покренут наговорима А, извршује кривично дело. А је по тој теорији некажњив, пошто овде нема споразума, а радња А, засебно узета, јесте само испољавање зле намере. А ће остати некажњивим чак и у оном случају, кад је нудио Б новац за убиство, а овај извршивши убиство, јавио се А за пријем награде и добио је. Представимо себи, да се А није нарочито обраћао ником, већ је учинио један општи предлог, да ће за убиство В дати толику и толику суму новца. Добровољац се нашао; В је убијен и награда је издата. Зар може А да буде кривично неодговоран? Зар није очигледно, да овде постоји и објективна узрочна веза радње А са последицом и све субјективне погодбе за кривичну одговорност? Разлика ових случајева од потстрекавања, које прати пристанак од стране потстрекнутог, састоји се само у томе, што овде потстрекач може бити да је неуверен у успеху свог потстрекавања; али та околност ни у колико не отклања кривичну одговорност за резултат који је стварно наступио: лице, које је нанело *animi pesandi* рану, такођер може бити, на пример, указивањем помоћи од стране вештог лекара, веома неуверено у успеху; ипак никоме неће пасти на памет да га ослобођава кривичне одговорности за убиство, ако је смрт стварно наступила.

Трећи правац се своди на следеће правило: кривична одговорност појединих саучесника, који се разликују по садржини њихове радње – интелектуалних, физичких, – оснива се ван односа једног саучесника према радњи и кривичној одговорности осталих саучесника у положају самосталне форме кривичности. Овај правац, који је имао својих представника у старој литератури, препорођава се данас, и то без икакве везе с конструкцијама старих писаца, у једну од новијих школа, и то, на земљишту

учења о борби с личним факторима кривичности, као једине сврхе кривичног правосуђа. С гледишта овог учења, оно што је извршио један саучесник, не мора утицати на кривичну одговорност другог, и у опште, не мора имати решавајући значај објективна оцена кривичног дела при одређивању кривичне одговорности.

Практички значај изнесена три правца огледа се веома јасно у разлици следећих момената. Прво, у обиму оне области, у којој се морају примењивати основи закона о кривичној одговорности многих саучесника за једну последицу. Тако, према првом правцу, правила о саучешћу примењују се у свим случајевима, кад постоји објективна узрочна веза и опште погодбе субјективне кривичности – предвиђање последица или могућност таквог предвиђања, *Dolus* или *Culpa*; према другом правцу, правила о саучешћу примењују се само у случајевима злонамерне радње, која је везана извесним специјалним знаком, на пример споразумом. Изражавајући се технички, појам саучешћа представља се с тачке гледишта првог правца несравњено ширим, него с тачке гледишта другог правца. Друго, разлика се огледа у одређивању оног момента, од кога наступа кривична одговорност сваког појединог саучесника. Тако, с тачке гледишта првог и другог правца, кривична одговорност свих саучесника одређује се кривичном одговорношћу главних физичких криваца и наступа једновремено с кривичном одговорношћу ових последњих, т. ј. кад они изврше нешто, што подлежи казни: напротив, с тачке гледишта трећег правца, кривична одговорност сваког саучесника мора да наступи потпуно независно од тога, шта су извршили и да ли су у опште приступили радњи други саучесници. Најзад, треће, подела саучесника на видове, ради личне одговорности, такођер се налази у зависности од полазне тачке целе конструкције саучешћа. Тако, на пример, с тачке гледишта трећег правца, нема се могућности, не нарушавајући поступност, делити саучеснике на главне и споредне, већ постоји само могућност разликовати саучеснике по садржини њихове радње, и по мотивима (факторима) радње сваког од њих посебице.

Без обзира на разлику изнесена три правца у науци, подробној научној обради подргли су се: питање о потстрекавању; питање о видовима саучесника по ступњу њихова учешћа – главни, споредни, помагачи, потпомагачи и т. д.; питање о формама саучешћа основаних на споразуму – о случајној кривичности, завери, шајци.

Готово сви писци изједначају потстрекавање с физичком кривичношћу по општем правилу. Без обзира на то, питање се јавља као спорно: морају ли се потстрекачи казнити строже, релативно са физичким кривцима, или блаже, или се решење овог питања мора признати за *quaestio facti*; како мора бити квалификован случај *alias facturus*; какав значај има отказ потстрекача и узимање назад својих уговора; како се решава онај случај, кад је потстрекач, пошто је променио своју намеру, употребио сва могућа средства да спречи извршење кривичног дела, али у томе није успео? И т. д. Одговори на ова специјална питања веома су различити код писаца, а још је разноврснија мотивација. Као што увек бива, кад у извесном учењу нема у опште једне руководне идеје, упоредо са незнатним истинитим и основаним разлозима истиче се маса разлога, који немају никакве везе са садржином питања; истичу се упоређења у место доказа и т. д.

Видови саучесника по мери њихова учешћа, доведени су били у старој литератури до веома великог броја: коловође, потстрекачи, извршиоци, главни, споредни и т. д. У новијој литератури видови саучесника своде се на двоје: главни кривци и помагачи. Што се тиче критеријума, који мора да служи за разликовање главних криваца од

споредних, то се у овом питању све теорије деле, у главном, на две групе: објективне теорије, по времену старије, и субјективне, које владају у новој литератури. Објективне теорије оснивају се на објективној оцени радња, нарочито: оне разликују у општем саставу кривичне радње – радње главне и споредне – *Haupthandlung* и *Nebenhandlung*. Они коју су извршили главну радњу сматрају се као главни кривци; који су извршили споредну – споредни. Није тешко видети, да је овај критеријум недовољан и једностран – у читавом низу случајева главна радња никако се не издваја, например, при nanoшењу ране, чија је последица била, смрт, при превари, при присвајању и утаји и т. д. С друге стране, чак и у оним случајевима, кад се главна радња издваја (сходно саставу кривичног дела), знак се овај показује као недовољан; ако ми можемо рећи, да се онај, који је извршио са знањем главну радњу, увек мора признати као главни кривац, то ми не можемо рећи, да онај, који изврши споредну радњу, мора бити увек споредни кривац. Например, коловођа, који је управљао радњама других или у опште такав саучесник, у чијем се интересу врши кривично дело, морају се сматрати као главни кривци, ма да се њихова радња и ограничавала на ма какву споредну радњу; напротив, лице, које је извршило главну радњу, не сазнавајући њен значај и признавајући је као споредну, мора се сматрати, по нашем мишљењу, као споредан кривац.

Субјективне теорије, напротив, истакле су субјективни критеријум *animus auctoris* и *animus socii*. Лице, које је радило под утицајем *animus auctoris*, јесте главни кривац; које је радило под утицајем *animus socii* – споредан кривац, помагач. Елементи *animus auctoris*-а јесу: самосталност намере и сопствени интерес у извршењу кривичног дела. Елементи су *animus-a socii*: несамосталност (условност) и одсуство сопственог интереса. Није тешко видети, да ова теорија у искључиво њеном извођењу не даје задовољавајућих резултата. Лако је говорити општим правилима: главни кривац хоће за себе, помагач за другог; главни кривац односи се према кривичном делу као према свом делу, помагач само помаже туђем предузећу; главни кривац тежи кривичном делу безусловно, помагач – условно, – што то хоће главни кривац и т. д.; али је тешко, чак немогуће, применити ова правила на конкретне случајеве. Овде, као и у многим другим случајевима, свака поучна теорија садржи у себи честицу правде, неколико истинитих и темељних мисли, али ни једна не може бити примљена у њеном поступном извођењу.

У питању о формама саучешћа наука се задржала готово искључиво на оним формама, које се оснивају на споразуму (претходном или у моменту извршења). Овде се *communis opinio doctorum* своди на то, да се сви, који узимају учешће у споразуму, сматрају као главни кривци, ма како да је мала била њихова улога у извршењу општег плана. Нарочито се јасно огледа ово правило односно завере (*Complot*); односно тако зване случајне кривичности (*Zuffällige Miturherberschaft*), питање се врло често обилази и оставља као нерешено, ма да је за сваког јасно, да споразум постоји и у случајној кривичности (само не претходно) и да се, све оно што се односи на споразум у завери, мора применити и на тако звану случајну кривичност.

Што се тиче нехатног саучешћа, то гледиште већине писаца не сматра за могуће да примени појам саучешћа према нехатним делима. Приметићемо, да то није питање схоластично лишено практична значаја; напротив, ако признамо да је појам саучешћа неприменљив према нехату, то ћемо морати, при владајућој конструкцији *Culpr-e*, оставити без казне целу масу случајева – тако, у горе споменутом случају о зидарима, који раде на крову од куће, лице, које смо признали за потстрекача у нехатном делу, остаје без казне и т. д.

У елементе саучешћа у кривичном делу стара наука и законодавство увршћивали су, тако звано, *пошћивомаћање*, *Begünstigung* – радњу лица, која је потекла поводом кривичног дела, после његова извршења и која не стоји у узрочној вези према извршеном а такођер, неизвршење обавеза, законом стављених, односно спречавања кривичних дела и проналажења истог. Према томе, потпомагање се дели на ове видове: *прикривање*, *пошћивомаћање* (или неспречавање) и *неизвешћавање* о извршеном кривичном делу. код прикривања може се разликовати: прикривање самог кривца, прикривање трагова кривичног дела и прикривање ствари добијених кривичним делом. Мотиви прикривања могу бити лични или користољубиви. Пропуштање се огледа: у неспречавању самом извршењу кривичног дела; у неизвешћавању лица, коме је претила опасност; у нејављању властима о кривичном делу, које се спрема. По старом гледишту теорија и позитивних законодавстава за потпомагање кривичном делу установљавала се велика кажњивост, често се пута изједначавала с кажњивошћу сакриваца; старо право, руководећи се практичким обзирима и не упуштајући се у подробности, изрицало је готово равне казне за све, који су у овоме или у ономе помагали повреду закона, а међу њима и за доцније потпомагаче, по правилу: *der Hehler ist gleich dem Stehler*, или: није онај лопов, који краде, већ онај, који украдено прима и т. д.

Данашњи поглед у науци сасвим је друкчији: потпомагање, као самостална кривична радња, које не стоји у узрочној вези с последицом, мора бити кажњено не по правилима о кажњивости саучесника у том кривичном делу, већ као за *delictum sui generis*, чији се састав мора одређивати по одредбама одговарајућих одељака посебног дела казненог законика. Односно прикривања морамо приметити, да се издвајају, као нарочито кажњиве форме, прикривање по занату и прикривање ствари. Односно пак пропуштања и неизвешћавања допушта се некажњивост, што се условљава, с једне стране, организацијом данашње државе, која по општем правилу не ставља на грађане дужност да помажу својим ближњим и да их избављају од опасности, већ се ограничава само на забране да им не штете; с друге стране – погледом данашњег друштва на доставе, нарочито, о извршеном кривичном делу. кажњивост пропуштања и нејављања потпуно се признаје у свим оним случајевима, кад је то повреда специјалних дужности и кад од нејављања страда невин; кажњивост нејављања оба вида не признаје се при постојању неких нарочитих односа према кривцу, на пример, сродничких веза, супружничких, односа старалаца према пупили.

б. Одредбе нашеј пошћивној права о саучешћу.

Према § 46 нашег казненог законика саучесник је у злочинству или преступлењу онај:

1.) „ко поклоном, обећањем, претњом, злоупотребљањем власти или важности своје, преваром или другим чим подбоде, наговори или наведе кога на злочинство или преступлење;

2.) „ко научи кривца како ће злочинство или преступлење учинити, ко кривцу набави оружје, оруђе, или друго што, што је за извршење злог дела служило, знајући да ће се на то употребити, и који је кривца знајући и потпомагао у ономе, чим је зло дело приправљено, олакшано или извршено.“

По нашем казненом законнику, саучесници могу бити кажњени само за извршена или покушана злочинства и преступлења, а за извршене иступе само за дела споменута у § 391 казненог законика. Саучесници се казне исто онако као и главни кривци с тим, да се „на оно, што једног кривца или саучесника већма окривљује или правда, неће

гледати при осуђивању других у истом делу криваца или саучесника, код којих то не постоји“ (први одељак § 47 и § 52 казненог законика). Што се тиче помагача, они се блаже казне од извршиоца само тада, ако закон за дотично злочинство предвиђа смртну казну и ако помагачи нису били таква лица, да се без њих не би злочинство учинило (т. 2 § 46 и други одељак § 47 казненог законика).

Односно доцнијих помагача, наш је казвени законик у § § 50, 250 под а. и 250 под б. одредио много блажу казну него за извршено кривично дело, т. ј. доцније помагање сматра као *delictum sui generis*.*

„Кад ни у мору каи воде није на одмет мислим да неће бити на одмет ни овај мој рад као прилог још сиромашној нашој правној литератури“. Овим речима Гојко Павловић пре више од једног века започиње предговор свог дела. А то дело је вероватно први наш уџбеник општег дела кривичног права. Иако рађен по уџбенику руског професора (петроградског императорског универзитета) Сергејевског, и према ауторовим речима представља само кратак извод из тог уџбеника, рад Гојка Павловића није ограничен искључиво на преводилачки подухват, већ због тога што је „удешен у духу нашег казненог законика“ и бројних критичких напомена писца у значајној мери представља самостално и заокружено дело.

За овај број часописа одабран је део књиге који је посвећен материји саучесништва. Иако су у савременој науци кривичног права поједина схватања у овој области застарела и давно напуштена новијим учењем, из овог малог прилога може се уочити да упркос томе што је кривично право као научна дисциплина у сталном развоју, постоје гледишта која ни данас не изгледају битно другачије.

* По мишљењу нашег Касационог Суда, жена за прикривање свога мужа – хајдука, долази међу она лица, која се за овакво прикривање, према другом одељку § 50 казненог законика, не могу казнити.